

ACC. N:R M.10038:1-5.

Landskap: Småland Upptecknat av: Alfred Sjöberg
Härad: Västbo Adress: Lanna
Socken: Kulltorp Berättat av: Nils Sjöberg
Uppteckningsår: 1897; inlämn. 1946. Född år 1856 i Kulltorp

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

36 emm. ets prydnade. s. 1-5.

LwF. 49.

Hemmetsofprydande.

1) Lövning. Så snart man slutat vårarbetet med sådden och kreaturen släppts ut på bete å storskogen, och träden lövats, brukade man varje lördagsafton eller söndagsmorgon pryda rummen med att sticka in lummiga kvistar av björk eller rönn innanför möbler och annat husgeråd. Och då man inte gjorde upp någon eld i spisen under sommaren satte man in en stor lövruska i en stenkruka uti själva eldstaden. På spisstenen lades en krans av hassel- lönn- eller eklöv, mellan vilka man för effektens skull stuckit blommor såsom den gula horsfiblan och maskrosen. Spismuren var alltid vitlimmad och själva eldstaden gjordes i mörkare färgton med figurer såsom hjärtan och stjärnor i vitt. På det s.k. "lämmabordet" under gavelfönstret sattes ett glas eller skål med smörblommor, blåklockor, här kallade "dombjällror", ringmorbomma, vallmo och prästkragar, m.fl.

2) Golvet. Golvet i stugan, som hölls bländande vitt, var bestrött med enris, hackat eller repat. Sand använde man knappast här, efter vad gamla personer berättat. Men det förekom på sina ställen att sågspån av enen begagnats att beströ golvet med. Så lär det ha förekommit på Nissafors hergård i Källerö, där av upptecknarens förfäder som var byggnadssnickare under åtta dagars tid selsats med att såga enar, för att till egendoms herrns hemkomst ha hela slottets golv bestödda med den doftande enspånen. På julafton belades golvet med halm. Detta skulle tjäna till åminelse av Jesu födelse i Betlehem. Enriset skulle tjäna till att friska upp luften i stugan där ju hela familjen sov om nätterna och luften nog blev mindre behaglig trots den stora rökgången till spisen, då ju inte några fönster att öppna voro vanliga eller ens kända på den tiden. Enriset tjänade det dubbla ändamålet att dels rena luften i rummet och dels fastnade damm och annan smuts i detsamma och var lättare att få bort då man varje lördag eller söndag morgon städade och bytte om riset. Som regel skurades golvet alltid till de stora högtiderna påsk, pingst, midsommar och jul. Till pingst sökte alltid göra hemmen så fina och pyntade som möjligt. Detta berättade

27
väl till stor del att man väntade våren.

Mattor användes knappast i äldre tider. Det var blott i ett och annat hus sådana funnos och ansågs då som en stor lyx. Men där de fanns användes de endast vid högtidligare tillfällen. I vanliga fall, där mattor funnos var det blott två eller tre. Dessa lades ut en vid var sida av rummet och den tredje snett över rummet, d. v. s. från dörren till vänster och till höga hörnet i stugan. Mattorna voro s. k. träsmattor, fast det förekom även sådana av hälm, fast mera sällan. För övrigt blev det ej vanligt med mattor förr än på 1860-talet.

3) Väggprydnader. Vid jultiden sette man alltid upp s. k. bonader av väv, med målade eller påsydda motiv från frälsarens födelse och herdarnas tillbedjan, de vise männens ifrån Österlandet som överlämnade sina gåvor. Man var synnerligen rädd om dessa bonader och så snart julen vid tjugondedagen, i äldre tider tog slut, nedtoges de nedlades i kistor eller skåp för förvaring. Ännu på 1870-talet skall det ha funnits bonader på något ställe i socknen, men nu går det nog ej att uppbringa en enda sådan. Först i mitten av 1860-70-talet började tapeter att komma i bruk här. Motiven på dessa tapeter voro enkla, men mycket vackra och gingo i röd eller blå färg. Det var vanligen liljor eller roser och stundom båda delarna de föreställdes. Varje blomma var omgiven av en rund eller oval räm och ibland var denna i form av en vas med snirklar och krusi-fixer och ganska tilltalande, allt i samma färg, blått eller rött. Först på 1870-75-talet började man pryda väggarna med tavlor. Det var till en början ganska enkla litografier från det bekanta Lundströmska tryckeriet i Jönköping, föreställande den "breda och smala vägen," "älderdomstrappan," "nattvardens instiftande," "Kristi törnekröning" och korsfästelse samt himmelsfärd. Senare tillkom en hel del färggranna tavlor med rent katolskt motiv såsom madonnan med Jesusbarnet samt en del helgonbilder. Även en del vulgära tavlor med trycktit i Tyskland. Först på 1880-talet tillkommo de nu helt försvunna oljetryckstavlorna. Både de förra och de senare tavlorna krinfördes och försålades av kringvandrande judar och andra schackrare.

4) Bords- och skåpsorydnader. Dukar på borden använde man endasst vid högtiderna såsom jul, påsk och midsommar samt vid släktkalas. Dukarna voro vita, om de voro av linne, och vävda på dräll med "natt och dag" mönster. Men det vävdes även dukar av hampa, men dessa voro något mörkare eller gråare till färgen. Men man hade även dukar i två färger, blått och rött. Mot slutet av 1800-talet knöt man ett slags dukar i nätmönster, med frans av hampgarn. Sådana dukar fanns både hos min farfar och mormor.

På skåpen hade man vanligen som prydnad, och även kanske för att låta besökande se att man inte var så barskrapad, ljusstekar av mässing med foten prässad i blommönster och pipan i form av en spiral. De voro mycket vackra. Pipan var försedd med en skruv så man kunde höja och sänka ljuset. Man brukade också på skåpen ha stående ett antal s.k. "silvertumlare", ett slags dryckeskärl av som namnet tyder på, av silver. Rymmande knappast en deciliter, eller som det på den tiden hette en "jungfru". Dessa dryckesmått kom blott till användning då någon gäst eller släkting man ville särskilt hedra. Vid bröllop pryddes alltid bordet med blommor, om det var sommar, eller med myrtenkvistar om det var vinter. Myrten skulle för resten alltid vara med vid bröllop. Men det var bara vid brudparets plats bordet var prydt. Vid begravningar sattes alltid myrtenbuketter i dukarna på borden. Vid barn dop och namnsdagsfirande gjorde man sig mycken möda med att pryda bordet. För den händelse en dylik högtidlighet inträffade under sommaren, fäste man blombuketter i hörnen på bordet och på själva duken lades en krans av blommor i lysande färger och mitt på bordet ett glas, även detta med blommor. På vintertid måste denna blomsterprakt ersättas med girlanger kringbordet av lingohris. Myrten dominerade förstås vid alla dylika fäster både sommar och vinter.

5) Spisar. I familjens bostadsrum, som benämndes "stugan", förekom nästan undantagslöst, alltid stora öppna spisar med hängvalv av vas. att valvet hängde som en kåpa så gott som uppe vid taket och slutade med en krans, uppe vid själva panelen, mycket konstrikt fasonerad med fantasiblommor och krusiduller.

ACC. NR M10038:4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I samma murverk och vid dörren till köket var bakugnen placerad i sin sin s.k. "grus", som det hette på folkspråket, och i samma rökgång som spisen. Denna rökgång var så rundligt tilltagen, att man på vinterkvällar innan spjället blagts till, kunde skåda stjärnorna på himlvalvet. Om stugan var särskilt stor hade man vid sidan om den öppna spisen även en kakelugn av tegel och försedd med dörrar för eldstaden av handsmidd plåt. Som röken i denna cirkulerade, höll den värmen bättre än den öppna spisen. Och det var blott när kölden i vintertid riktigt satte till man eldade i denna. Som eldstad i inredda rummen i övre våningen hade man "grucor". Men det blott vid släktmöten och andra tillfällen, då man måste hysa mycket folk över natt som man eldade i dessa. De hängande valven avlöstes på 1880-talet av svängda valv med en liten hylla på vilken man alltid hade tändstiksstället stående. Detta valv blev också en bra plats för torkning av våta strumpor och ventar. Det är först på senare tider man började använda sättugnar eller kaminer av gjutjärn, innan det blev modernt med central uppvärmning.

6) Belysning. I äldre tider lyste man sig inomhus med späntade stickor av furuträ och med detta svaga och rökiga måste man utföra allt inomhusarbete under den mörka årstiden. I spismuren var inmurad en klyka av järn vilken tjänstgjorde som hållare dessa stickor. Dock hade en person full sysselsättning med att "skara" av och byta ut brända stickor mot nya. Det berättas att man med sådana stickor lyste skomakare och skräddare under deras arbete.

Så lärde man sig småningom att stöpa ljus av får- eller kotalj och med veke av lingarn och blev en avsevärd förbättring av belysningen. Dessa "dankar", som man benämnde dem, kunde sättas in uti lyktor vid behov ljus utomhus. Dessa lyktor var en trästomme och i stället för glas överdragen med en hinna av kreaturstjärmar. Man stöpte också ljus av en blandning av vax och talj och kallades vaxstaplar. Dessa ljus funnos i allmänhet blott hos herrskap och prästgården. För att reglerna bränntiden hos dessa ljus, hade man en saxliknande tång som kländes om ljuset och som gick ihop då lågan nått densamma samt sålunda släcktes. Men så kom fotogenen och åstadkom en revolution i belysningsväsendet. Men de lampor man första tiden använde voro mycket primitiva och saknade

glas, rökte och osade. Med tiden blevo de förstås förbättrade och föseddes med glas. Nu är även fotogener som belysningsmedel snart ett minne blott, sedan elektrisiteten blivit så gott som allmän.

7) Blommor. Då man här på orten i allmänhet var mycket förtjust i blommor, brukade man så snart våren kommit och blommor slagit, att sätta in avskurna sådana i glas, väser eller lerkrukor på bordet och om det fanns plats även på skåpen. Det var huvudsakligen vilda blomster som kom till användning såsom prästkragar, blålockor, smörblommor, fiblor och vilklöver, här kallad "brudgummetuss". Från de små trädgårdsländan eller som täppan benämndes "kallgårn", hämtade man in törnos, syren, påsk- och pingstliljor, pion, salvia och äbrodd. I krukor på fönstbräderna hade man kaktus, balsaminer myrten, blodsdroppeträd, delargonier och liljor. Sticklingar erhöill man på så sätt att man sidskott på växten och låta dem stå i vatten vatten en tid att slå rot, varefter den sattes ned i en kruka med jord. Kunde man lyckas att utan upptäckt stjåla en stickling så ansågs detta som mycket turligt och bra.

8) Andra prydnader. Vid jultid brukade man i en del hem hänga upp en krans av granris över julbordet med ett eller flera ljus uti, då den ju måste placeras nästan vid taket. Men detta blev ej sed, förr än så långt fram i tiden att man börjat begagna ljus. Denna krans eller som den även benämndes krona, bestod av hopbundna smidiga grankvistar med ifflätat lingonris eller lummär. Vid påsktiden brukade man även hänga upp utblåsta äggskal målade i granna färger.

Det är med utgångspunkt från mitt färföräldrahem som ovanstående hämtats. Och på så sätt som ovan sagts pryddes nästan alla hem i denna bygd. Nu är dessa fädrens seder och levnadsätt ett minne blott och få av de nu levande generationen känner till under vilka våra förfäder levde sitt liv. Nu är allt förändrats till oigenkänlighet. Det stora rummet (stugan) är nu uppdelat i två rum. De gamla ursprungliga tapeterna ersatta av moderna.

Den gamla öppna spisen med bakugn och eldstäderna äro nu av kakel. I köket är tidsenlig kokpis samt elektriska kokplattor. De gamla husgerådssakerne och skåpen jämte sekretärbyråer av masiv ek, de prydliga mässingsljusstakarna och mycket annat antikt

såsom tenntalrikar och kannor samt fat, skålar och bringare av fajans är nu borta. Ljusstakar, tenntalrikar, kannor och fat ha hamnat hos samlare och schackrare. Degamla möblerna antingen sönderhuggna och uppbrända eller inhysta i uthus och skräpvrår.